

جزوه:

تاریخ ادبیات و سبک شناسی
کتاب
علوم و فنون دهم و یازدهم

کاری از :

گروه ادبیات استان زنجان

« دکتر مهدی باقری / سرکار خانم رقیه امینی »

آبان ماه ۱۴۰۳

– درس چهارم علوم و فنون ۱: "تاریخ ادبیات پیش از اسلام و قرن‌های اولیه هجری"

– پیشینه زبان فارسی (پارسی) زبان ایرانیان پیش از اسلام که ریشه و مادر زبان امروز است.

– در ایران پیش از اسلام، آثار فرهنگی – ادبی قرن‌ها سینه به سینه حفظ و به نسل بعد منتقل می‌شده است؛ مثال کتاب اوستا که موبدان برای اجرای مراسم دینی از حفظ می‌خواندند که بعدها در دوره ساسانی به نگارش درآمد.

زبان‌های ایرانی	شاخه زبان	منطقه	دوره تاریخی	آثار	خط
فارسی باستان (۵۹۹ تا ۳۳۰ ق.م)	–	–	هخامنشیان	فرمان‌ها و نامه شاهان هخامنش	میخی
۲-فارسی میانه (حدود ۳۰۰ تا حدود ۷۰۰ م)	۱-پارتی	شمال و شمال شرق	اشکانی تا اوایل ساسانی	–	–
۲-پهلوی	ناحیه پارس	ساسانی	آثار دینی زردشتی یادگار زریران / درخت آسوریک	–	–
۳-فارسی نو (دری)	–	سراسر ایران	پس از برافتادن ساسانیان،	مکاتبات درباری	عربی

		دوره طاهریان			
--	--	-----------------	--	--	--

- آثاری که به زبان پهلوی تالیف شده بیشتر آثار دینی زرتشتی است ← حتی آثار غیر دینی این دوره نیز رنگ دینی دارد ← مانند یادگار زریران.

- دو اثر مهم کليلة و دمنه و هزار و يك شب ترجمه شده از آثار منشور و منظوم دوره میانه و زبان پهلوی است.

- موضوع بعضی از قطعات باز مانده از زبان پهلوی تعلیمی و اخلاقی است و جز اندرزنامه‌های منشور به شمار می‌آیند مانند درخت آسوریک و یادگار زریران که در هر که هر دو در اصل پارتی‌اند.

- نخستین دولت اسلامی ایران ← طاهریان آغاز شد.

- دری، زبان درباری ساسانیان، زبان محاوره و مکاتبه مقامات دولتی بود.

«سه قرن اول هجری»

۱- فعالیت‌های علمی و ادبی ایرانیان پس از سقوط دولت ساسانی در این دوره نیز ادامه یافت و آثار فراوانی به زبان‌های فارسی، پهلوی و عربی پدید آمد.

۲- یعقوب لیث صفاری، زبان فارسی دری را رسمی اعلام کرد و اجازه نداد زبان عربی در دربارش به کار برود.

۳- حکومت‌های ایران که در این سه قرن به رشد زبان فارسی کمک کردند: دولت‌های طاهری، صفاری، آل بویه و سامانی.

«قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم»

-مهم‌ترین دوره تمدن اسلامی ایران؛

-دوره شکوفایی نظم و نثر فارسی؛

-رواج رسم‌ها و سنت‌های کهن ایرانی به دست دولت سامانی؛

- عمده‌ترین مرکز فرهنگی سامانیان ← شهر بخارا؛

- تشویق شاعران فارسی گوی، از سوی ایران صاحب فضل سامانی به رشد شعر فارسی کمک کرده است؛
- شاعران دربار غزنوی که در عهد سامانی تربیت یافته بودند: **عنصری، فرخی، منوچهری**؛
- در مجموع قرن چهارم هجری: غلبه، رواج، حفظ ارائه آداب و رسوم ملی بود؛
- دوره ترقی در همه زمینه‌های علمی؛
- دوران حضور ابوعلی سینا؛
- دوران شاعران شاعرانی چون: رودکی فردوسی عنصری؛
- عنصر اندیشه استقلال ملی؛
- دوران گردآوری تاریخ و روایات گذشته ایرانی
- دوران ورود اصطلاحات علمی، ادبی، دینی و سیاسی از عربی به زبان فارسی.

«قرن چهارم»

- ۱- دوران حفظ و رواج آداب و رسوم ملی؛
- ۲- دوران طلایی همراه با شکوفایی روح ایرانی؛
- ۳- دوران پایه گذاری حماسه‌های ملی فارسی؛
- ۴- دوران حضور دانشمند رازی و شاعری بی نظیر چون فردوسی.

«ویژگی‌های شعر قرن ۴ و نیمه اول قرن ۵»:

- ۱- سادگی فکر و روانی سالم؛
- ۲- توجه به واقعیات بیرونی؛
- ۳- آوردن ترکیب‌های تازه، استعاره‌های دلپذیر، تشبیهات و توصیف؛
- ۴- اوج گرفتن حماسه ایران با فردوسی؛
- ۵- رواج شعر مدحی یا مدیحه سرایی؛
- ۶- استحکام شعر غنایی با رودکی و شهید بلخی؛

- ۷- رواج شعر حکمی و اندرزی با کسایی مروزی و ناصر خسرو؛
۸- رواج داستان سرایی و قصه پردازی و آوردن حکایت‌ها و مثل‌ها.

رودکی ← پایه‌گذار شعر فارسی ← پدر شعر فارسی.

«ویژگی‌های نثر قرن ۴ و نیمه اول قرن ۵»

- ۱- ساده و روان؛
۲- توجه به موضوعات حماسی ملی تاریخی؛
۳- رایج نبودن اصطلاحات علمی و اشعار و امثال در نثر.

«آثار مهم نثر در قرن ۴ و نیمه اول قرن ۵»

اثر	نویسنده	موضوع
شاهنامهٔ ابومنصوری	عده‌ای از دانشوران خراسان	تاریخ گذشته ایران
ترجمهٔ تفسیر طبری	جمعی از دانشمندان آن زمان اصل اثر: عربی از محمد بن جریر طبری	تفسیر قرآن
تاریخ بلعمی	ابوعلی بلعمی به دستور منصور بن نوح سامانی	تاریخ ایران و ممالک دیگر

درس هفتم علوم و فنون ۱: «سبک و سبک شناسی»

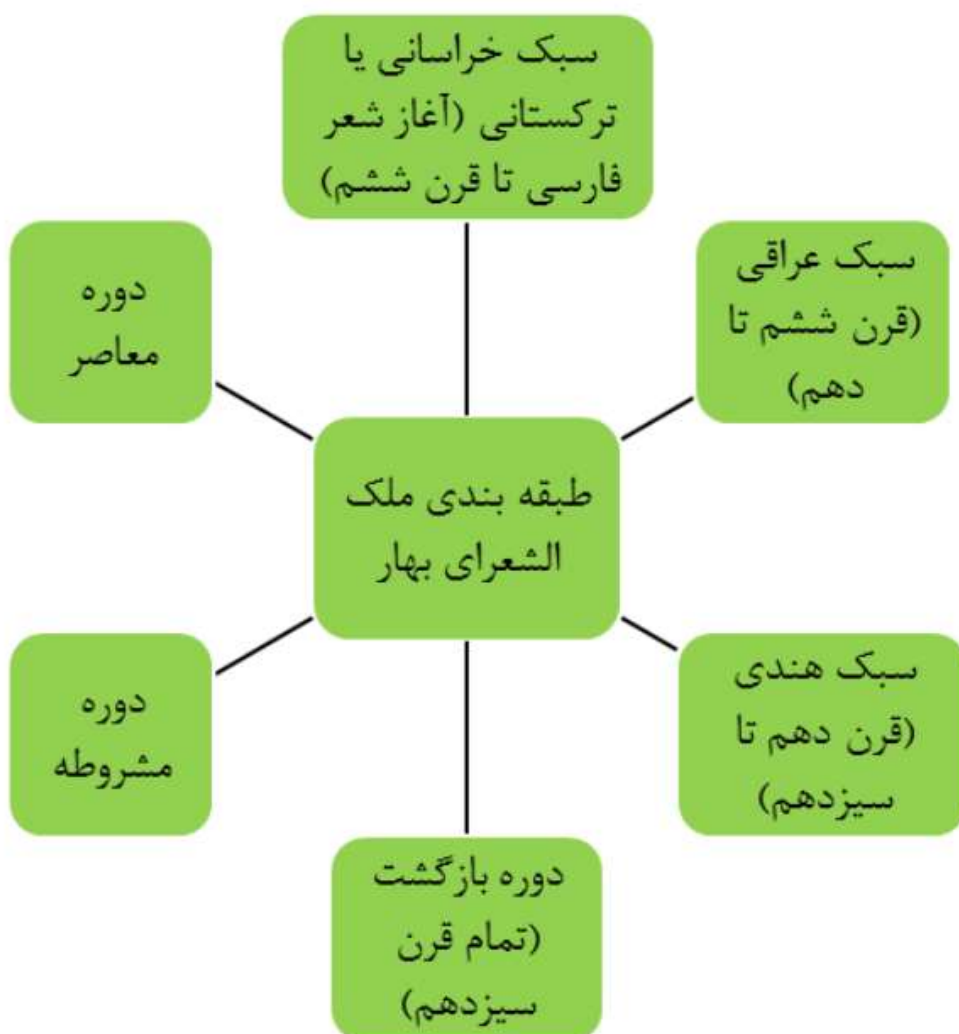
تعریف سبک:

سبک در اصطلاح ادبی ← شیوه خاص یک اثر یا آثار ادبی
 سبک شعر ← مجموعه ویژگی‌هایی که شاعر در نحوه بیان اندیشه خود به کار می‌گیرد
 سبک شخصی ← شیوه بیان هر نویسنده و شاعر.

شباهت‌ها و تفاوت سبک‌ها: سبک‌ها با توجه به اطلاعات، دانش، ذوق و استعداد افراد متفاوت است، اما بعضی اوقات عده‌ای از شعرا و نویسندگان از نظر سبک شعری در یک گروه قرار می‌گیرند.

«طبقه بندی شعر از نظر ارسطو»

این تقسیم بندی بر اساس روزی جغرافیایی و تاریخی شعر است و می توان بعضی از مکتوبات و سبک های فرعی را نیز به آن افزود.

بر بنیاد تقسیم بندی بهار و با توجه به دوره‌های تاریخی، نثر فارسی هم در شش رده، طبقه بندی می‌شود:

١- دورة ساماني (٣٠٠ تا ٤٥٠ هـ ق)؛

۲- دورہ غزنوی و سلجوقی، اول (۴۵۰ تا ۵۵۰ھ ق)؛

۳- دوره سلجوقی دوم و خوارزمشاهیان، نثر فنی (۵۵۰ تا ۶۱۶ هـ. ق)؛

۴- دوره سبک عراقی، نثر مصنوع (۶۰۰ تا ۱۲۰۰ هـ. ق)؛

۵- دوره بازگشت ادبی (۱۲۰۰ تا ۱۳۰۰ هـ. ق)؛

۶- دوره ساده نویسی (۱۳۰۰ هـ. ق تا امروز).

این تقسیم‌بندی بر اساس دوره تاریخی در ایران صورت گرفته است.

سبک نثر: محمد تقی بهار. "نثر فنی" به سبک دوره سلجوقی دوم خوارزمشاهیان گفته می‌شود. نام دیگر سبک "دوره عراقی"، سبک نثر مصنوع است.

- مکتب‌ها و سبک‌های ادبی محصول اوضاع سیاسی فرهنگی اجتماعی زمانی است که صاحبان آن مکاتب و سبک‌ها در آن می‌زیستند.

- سبک خراسانی: نخستین آثار نظم فارسی بعد از اسلام، ابتدا در سیستان و سپس در خراسان بزرگ (شامل خراسان کنونی، افغانستان، تاجیکستان و ماوراءالنهر و ترکستان پدید می‌آمد.

نام دیگر سبک خراسانی: سبک سامانی.

- علت نامگذاری سبک خراسانی به سامانی چون اوج این سبک در دوره سامانی بوده است.

سبک‌های فرعی سبک خراسانی سامانی؛

سلجوقی ← سبک بینابین زیرا ویژگی سبک عراقی را دارد؛
غزنوی.

شعرای معروف سبک خراسانی: رودکی، فردوسی، ناصر خسرو و...

نکته: نمونه شعری حنظله بادغیسی و فرخی و منوچهری که در کتاب درسی صفحه ۶۲-۶۳-۱۰۳ آمده هم سبک خراسانی است.

ویژگی سبک خراسانی:

زبانی	ادبی	فکری
سادگی زبان شعر	قالب شعر عمدتاً قصیده است	روح شادی و نشاط در شعر غلبه دارد.
کم بودن لغات عربی و جز اصطلاحات دینی و لغات بیگانه در مقایسه با دوره‌های بعد	قالب‌های مسمط، ترجیع بند و مثنوی به تدریج در این دوره شکل می‌گیرد	شعر واقع گراست توصیف‌های عمد عمداً طبیعی ساده و محسوس و عینی است
تفاوت تلفظ کلمات با زبان امروزی	قالب غزل در این دوره رشد می‌کند	معشوق حماسه بر ادبیات این دوره حاکم است
کهنه و مهجور بودن بخشی از لغات در مقایسه با دوره‌های بعد	آرایه‌های ادبی به صورت طبیعی و در اعتدال قافیه و ردیف پدیده‌ها بیشتر تشبیه صورت گرفته است	اشعار پندآموز و اندرز گونه ساده که جنبه عملی و دست دستوری دارند
استفاده از دو نشانه برای یک متمم: "زدش بر زمین بر"		مضمون عمده اشعار، حماسه، مدح، اندرز
		فکر و کلام ساده و هنوز با پیچیدگی‌های عرفانی، حکیمی و اندیشه‌های فلسفی آمیخته نشده است

نثر دوره سبک خراسانی: نثر دوره سامانی.

نثر دوره غزنوی و سلجوقی

نثر دوره سامانی: ۱- ایجاز و اختصار در لفظ و معنا؛

۱- تکرار اسم یا فعل به حکم ضرورت معنی؛

۲- کوتاهی جملات؛

۳- وجود لغات کم کاربرد فارسی در مقایسه با دوره‌های بعد؛

۴- بهره‌گیری کمتر از لغات عربی؛

۵- افزایش یافتن کاربرد نشانه‌های جمع فارسی و عربی

۶- محتوای نثر این دوره بیشتر علمی گاهی حماسی تاریخی دینی است.

نثر دوره غزنوی و سلجوقی: ۱- اطناب جمله‌ها طولانی هستند؛

۲- حذف افعال به قرینه؛

۳- افزایش کاربرد لغات عربی نسبت به دوره قبل؛

۴- تمثیل و استشهاد به آیات و احادیث و اشعار عرب.

نمونه‌های مهم و موفق نثر در دوره سامانی: ترجمه تفسیر طبری، تاریخ بلعمی، التفهیم، شاهنامه ابومنصوری.

نمونه‌های مهم نثر دوره غزنوی و سلجوقی: تاریخ بیهقی، قابوس‌نامه، سفرنامه ناصر خسرو، سیاست‌نامه، کیمیای سعادت، کشف‌المحجوب.

درس دهم علوم و فنون ۱:

«زبان و ادبیات فارسی در سده‌های پنجم و ششم و ویژگی‌های سبکی آن»:

عوامل مهم پیشرفت و گسترش زبان فارسی:

۱- گرایش شاهان در جلب اعتماد عالمان و ادیبان به دربار؛

۲- لشکرکشی و فتوحات غزنویان؛

۳- توسعه مدارس مراکز تعلیم.

- رخدادهای عمده در زبان فارسی این دوره:

۱- گسترش فارسی دری و آمیزش آن با کلمات و لغات نواحی مرکزی و غربی ایران؛

۲- آمیختگی با واژه‌ها، نام‌ها و لقب‌های غیر رایج در عصر غزنوی؛

۵- نشر و گسترش زبان فارسی در هندوستان آسیای صغیر (نواحی شرقی و غربی بیرون از ایران)؛

۶-علاقه شاعران به سرودن غزل‌های لطیف و زیبا.

- حوزه‌های شعر این دوره در قرن پنجم تا قرن ششم:

۱- خراسان و سیستان

۲- آذربایجان

۳- عراق عجم: فارس همدان و اصفهان

شاعران این دوره به ویژه "انوری" در پی رونق سبک تازه بودند و مضامین دقیقی در غزل درآوردند در خراسان و سیستان.

تحولی که سنایی و انوری در غزل ایجاد کردند باعث شد در قرن هفتم شاعران بزرگی ظهور کنند به غزل به اوج خود برسد.

-خاقانی به نظامی از شاعران معروف این حوزه و سبک فارسی از آنچه در دیگر نواحی پس از ایران رایج بود، متمایز ساختند.

- در فارس و نواحی مرکزی ایران (اصفهان، همدان و ری) رواج داشت.

- از چهره‌های مشهور آن "جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی" است.

-ویژگی‌های کلی شعر در قرن ۵ تا ۶:

۱-تأثیر پذیری بعضی از شاعران ادبیات و مضامین عرب؛

۲- روی کار آوردن به مضامین عرفانی؛

۳- پرهیز برخی از شاعران چون ناصر خسرو و سنایی از مدح شاهان و انتساب به دربار؛

۴-شعر از نظر موضوع و سبک تنوع یافت و در مدح، هجو، طنز، وعظ، حکمت، داستان‌سرایی، تغزل و حماسه به کار گرفته شد؛

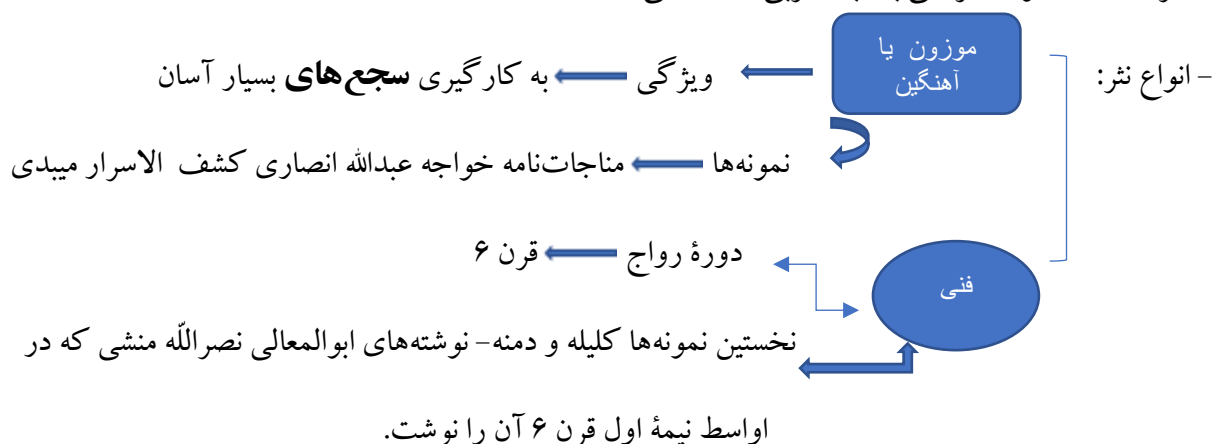
۵-مضامین شعری این دوره: ورود حکمت و دانش اندیشه‌های دینی به شعر، بدبینی شاعران به دنیا، بریدن از زندگی دنیوی، شکایت از روزگار، طرح نابسامانی‌های اجتماعی، بیان ناخرسندی‌ها توسط فرزندگان از اوضاع زمانه خویش.

۶- سبک شعر در این دوره تحول و مقدمه ظهور سبک عراقی شد.

نثر در دوره‌های مختلف: ۱- قرن ۴ تا اوایل قرن ۵ (ظهور و تولد)؛
 ۲- نیمه قرن ۵ (بلوغ)؛
 ۳- قرن ۶ تا اوایل ۷ (پختگی و کمال).

دلایل عمده توجه نویسندگان این دوره به فارسی نویسی: ۱- گسترش عرفان و تصوف

۲- شکل‌گیری دولت سلجوقی و بهره‌گیری از دبیران و نویسندگان تربیت یافته در خراسان و عراق؛ چنان‌که کمتر، نامه و منشور و فرمانی به زبان عربی نگاشته می‌شد.

شعر در قرن ۶ هجری:

فکری	ادبی	زبانی
رواج حسی دینی	رواج بیشتر قالب‌های شعری به ویژه غزل و مثنوی	فراوانی لغات عربی
رواج هجو در شعر	رواج داستان سرایی و منظومه‌های داستانی	از میان رفتن لغات مهجور فارسی نسبت به سبک خراسانی
فاصله گرفتن غزل از عشق زمینی	توجه بیشتر به آرایه‌های ادبی	فراوانی ترکیبات نو
فراوانی وضع و اندرز در شعر	به کارگیری ردیف‌های اسمی فعلی دشوار در شعر	کاهش سادگی و روانی چنان‌که حرکت آن به سوی دشواری
ورود اصطلاحات عرفانی با گسترش عرفان و تصوف		ورود نقاط ترکی و مغولی

رواج مفاخر شکایت و انتقاد اجتماعی		
-----------------------------------	--	--

نثر در قرن ۶ هجری:

ویژگی‌های نثر در سبک	نمونه‌های مهم قرن ششم
حذف افعال به قرینه	قابوس نامه
رواج نثر داستانی تمثیلی و عرفانی	تاریخ بیهقی
استفاده از ترکیبات دشوار	چهارمقاله
آوردن مترادف و توصیف‌های زیاد	مقامات حمیدی
کاربرد فراوان آیات احادیث و اشعار	کلیله و دمنه
کاربرد لغات مهجور عربی ترکی و مغولی به اصطلاح علمی و فنی	
استفاده از آرایه‌های ادبی مانند سجع موازنه مراعات و تشبیه	

درس اول علوم و فنون ۲:

«تاریخ ادبیات فارسی در قرن‌های هفتم، هشتم و نهم»

اهداف درس:

- شناخت عوامل مؤثر در تغییر سبک خراسانی به عراقی و دلیل این نامگذاری
- آشنایی با تأثیرات فرهنگی، ادبی و اجتماعی حمله مغول
- شناخت وضعیت زبان و ادبیات فارسی بعد از حمله مغول و تیموریان
- آشنایی با ویژگی‌های شعر و نثر این دوره، شاعران و نویسندگان بنام و نمونه آثار آنها
- آشنایی با دو جریان نثر نویسی در این دوره و نمونه آثاری برای هر یک از دو جریان
- مهارت در تشخیص شعر سبک خراسانی و عراقی
- شناخت حوزه‌های جدید شعر فارسی
- آشنایی با پیامدهای حکومت تیموریان در ایران و وضعیت فرهنگ و ادب و هنر در زمان آنها

نقشه خراسان بزرگ

• ایجاد نگرش مثبت و علاقه به ادبیات و تحولات ادبی

■ علل تغییر سبک از خراسانی به عراقی

• عوامل سیاسی اجتماعی مثل روی کار آمدن حکومت های غزنوی و سلجوقی

• تغییر مرکزیت ادبی و سیاسی از خراسان به عراق عجم

• فاصله گرفتن دو جریان شعری سبک «بینابین» و «آذربایجانی» از سبک خراسانی

■ دلیل نام گذاری سبک این دوره به عراقی

• انتقال کانون های فرهنگی از خراسان به عراق عجم، بعد از مغول

• وجود شاعران و نویسندگان بزرگی از اهالی شهرهای عراق عجم

(اصفهان، همدان، ری، اراک کنونی و....) در این دوره

■ تأثیر حمله مغول بر اوضاع اجتماعی و فرهنگی ایران در قرن هفتم

• آسیب عمده به نظام اقتصادی، کشاورزی و فرهنگی ایران

• ویرانی خراسان به عنوان کانون فرهنگی ایران

• از بین رفتن بسیاری از مدارس و کانون های علمی و فرهنگی کشور

• کشته شدن بزرگانی همچون نجم الدین کبری، فریدالدین عطار نیشابوری و

کس نیست که تا بر وطن خود گرید
بر حال تباه مردم خود گرید
دی بر سر مرده ای دوصد شیون بود
امروز یکی نیست که بر صد گرید

* ابیاتی از کمال الدین اسماعیل در مورد قتل عام مغولان در اصفهان (او نیز به دست آنها کشته شد)

■ علل روی آوردن دوستداران فرهنگ و اخلاق، به تصوف و عرفان در قرن هفتم

• تباه شدن بنیان فرهنگ و اخلاق پس از حمله مغول و هجوم وحشیانه تیمور و حکومت ظالمانه آنها

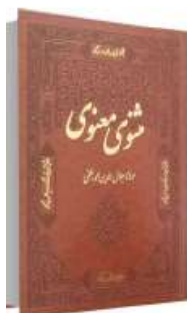
• یأس و سرخوردگی و در نهایت منزوی شدن دوستداران فرهنگ و اخلاق، در نتیجه پناه بردن

به عرفان و تصوف برای کسب آرامش و تسکین خود.

• تکیه داشتن ادبیات عرفانی بر عواطف انسانی، تسامح و تساهل، خدمت به خلق، آزادگی و اعتقاد

به بی ثباتی دنیا، یعنی تمام آنچه که در آن شرایط مایه تسکین و آرامش بود.

وضعیت زبان و ادبیات فارسی در قرن هفتم (پس از حمله مغول)

وضعیت و ویژگی های شعر در قرن هفتم

- نرم و دلنشین شدن شعر و بهره بردن از معانی عمیق انسانی و آسمانی
- روی برتافتن شاعران از حاکمان در نتیجه گم رنگ شدن قصیده
- گسترش قالب غزل به عنوان زبان دل و عشق
- میدان یافتن قالب مثنوی برای ظهور عاطفه، اخلاق و عرفان (بیان این مفاهیم در قالب مثنوی)
- سروده شدن آثار ارزشمندی همچون «**مثنوی معنوی**» به عنوان حماسه ای عرفانی که قهرمان - آن انسان است؛ انسانی پاک نهاد و خداجو.

وضعیت نثر در قرن هفتم

■ گرایش نثر بیشتر به دو جریان

۱- ساده نویسی: طبقات ناصری و مرصاد العباد

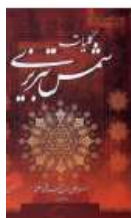
۲- پیچیده نویسی: تاریخ و صاف و تاریخ جهانگشای جوینی با محتوای عمدتاً تاریخ حاکمان وقت

شاعران و نویسندگان بزرگ قرن هفتم

مولانا جلال الدین بلخی معروف به **مولوی**، شاخص ترین شاعر عارف

• دارای آثاری جاودانه در دو محور اندیشه و احساس

مولانا بسیاری از **معارف بشری و مسائل عرفانی** -

را در این دو اثر ارزشمند بیان کرده است.

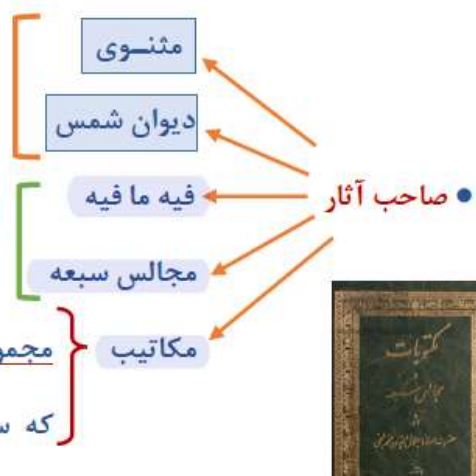

دو اثر **منثور** مولانا که خود او گفته -

و **شاگردانش** نوشته اند.

مجموعه نامه های مولانا به قلم خود او

که سبک نثرش را بیشتر و بهتر نشان می دهد.

سعدی فرمانروای ملک سخن

- سی و پنج سال جهانگردی و تجربه اندوزی
- طبع آزمایی در بیشتر قالب های ادبی

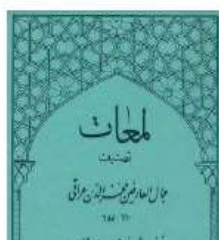
- * گلستان ← نثر مسجع
- * بوستان ← قالب مثنوی
- صاحب شاهکارهایی ماندگار

- هر دو اثر سرشار از مفاهیم اخلاقی و حکمت ← ادبیات تعلیمی
- سرآمد شاعران و نویسندگان در سرودن اشعار عاشقانه ← ادبیات غنایی

فخرالدین عراقی از شاعران نام آور این دوره

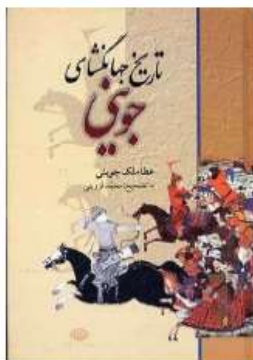
- صاحب غزل های عرفانی زیبا

- * مثنوی مشهور عشاق نامه ← پرداختن به یک مبحث عرفانی در هر فصل و پایان دادن سخن با تمثیل و حکایت
- * کتاب لمعات در سیر و سلوک عارفانه در قالب نظم و نثر
- صاحب آثار

نجم الدین رازی (نجم دایه)

- از منشیان و نویسندگان توانا و از عارفان وارسته دوره
- صاحب کتاب: **مرصاد العباد من المبدأ الی المعاد** در بیان سلوک دین و تربیت نفس انسانی
- * این کتاب دارای مرتبه ای والا در بین متون عارفانه است.
- * نثر کتاب شیوا، آراسته و دل انگیز است؛ گاه ساده و گاه دارای سجع و موازنه،
- * همراه با آیات و احادیث و اشعاری از خود شاعر و شاعران دیگر

نثر نویس قرن هفتم

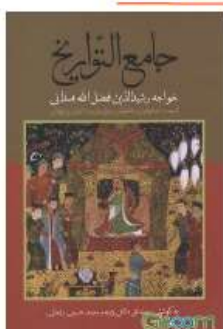
عظامَلِک جُوینی

- خاندانش از افراد بانفوذه حکومت مغولان
- پرداختن به کارهای دیوانی از نوجوانی

• حضور در سفرهای متعدد و کسب اطلاعات فراوان درباره تاریخ مغولان

• تألیف کتاب **تاریخ جهانگشا** ← شرح ظهور چنگیز، احوال و فتوحات او، تاریخ خوارزمشاهیان،

نثر کتاب مصنوع و دشوار فتح قلعه های اسماعیلیه و حکومت جانشینان حسن صباح

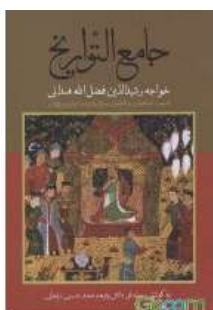

خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی

• از چهره های علمی و سیاسی در عصر ایلخانان (وزیر مقتدر غازان خان و اولجایتو)

• مهمترین کتاب: **جامع التواریخ** با نثری عالمانه و پخته

• اقدام مهم فرهنگی: تأسیس عمارت ربع رشیدی در تبریز که در حکم دانشگاه آن زمان بود.

خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی

• از چهره های علمی و سیاسی در عصر ایلخانان (وزیر مقتدر غازان خان و اولجایتو)

• مهمترین کتاب: **جامع التواریخ** با نثری عالمانه و پخته

• اقدام مهم فرهنگی: تأسیس عمارت ربع رشیدی در تبریز که در حکم دانشگاه آن زمان بود.

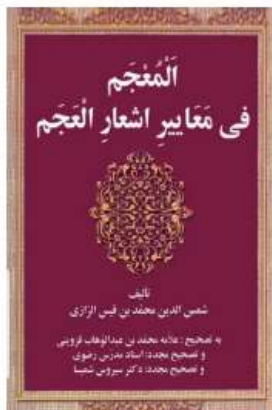
یونس و ماهی نقاشی از کتاب جامع التواریخ

یونس و ماهی نقاشی از کتاب جامع التواریخ

غازان به تخت می نشیند نقاشی از کتاب جامع التواریخ

شمس قیس رازی

- نویسنده زبردست این دوره
- صاحب کتاب **المعجم فی معاییر اشعار العجم** که معروفترین اثر اوست.
- * موضوع کتاب: علم عروض و قافیه، بدیع و نقد شعر
- * این کتاب از نخستین و مهمترین آثار با این موضوع می باشد.
- * نثر کتاب: ساده و عالمانه

وضعیت شعر و ادب فارسی در قرن هشتم

- گسترش قلمرو رشد و بالندگی زبان و فرهنگ فارسی (از شبه قاره هند تا آسای صغیر)
- فراهم شدن فرصت برای ابراز عقیده صاحبان مذهب های مختلف
(به دلیل بی اعتقادی برخی از ایلخانان و بی تعصبی برخی دیگر)
- قرار گرفتن مناطقی از مرکز ایران (عراق عجم) به ویژه شهر شیراز به عنوان مرکز ادبی این عصر
- از رونق افتادن قصیده سرایی به خاطر از بین رفتن دربارهای ادب دوست ایرانی تبار
- سست شدن زبان شعر به جز در سروده های شاعران شاخصی مثل **خواجه و حافظ**

شاعران و نویسندگان بزرگ قرن هشتم

خواجه کرمانی

- از غزل پردازان بزرگ این دوره
- تأثیرپذیری حافظ از غزل های او
- سراینده چند مثنوی به پیروی از پنج گنج نظامی که نشان دهنده استادی او در شاعری است.

استاد سخن سعدی است نزد همه کس اما دارد سخن حافظ طرز سخن خواجه

- شعرش کمال یافته و پخته است.

ابن یمین

- شاعر عصر سربداران • دهقان پیشه
- قطعات اخلاقی ابن یمین نمایانگر قدرت شاعری اوست.
- تأکید بر قناعت پیشگی و بی اعتباری دنیا در اشعار خود

نمونه شعر: **مرد آزاده در میان گروه**
 گر چه خوشخو و عاقل و داناست
 محترم آنگهی تواند بود
 که از ایشان به مالش استغناست
 و آنکه محتاج خلق شد خوار است / گر چه در علم بوعلی سیناست
 (قطعه)

حافظ

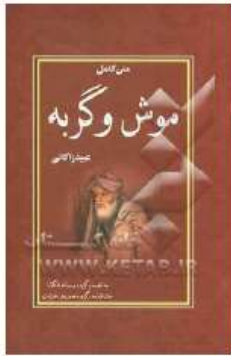
- سرآمد شاعران قرن هشتم
- به کمال رساندن غزل فارسی با تلفیق عشق و عرفان
- لحن سخن: گزنده، طنز آمیز و سرشار از خیرخواهی و اصلاح طلبی
- انعکاس فرهنگ گذشته ایران با همه کمال ایرانی - اسلامی خود، در غزلش
- شعر حافظ به قول خودش « همه، بیت الغزل معرفت » است.

« شعر حافظ همه بیت الغزل معرفت است آفرین بر نفس دلکش و لطف سخنش »

سلمان ساوجی

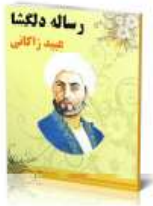
- توجه خاص در غزل به سعدی
- دارای قصایدی در سبک عراقی
- سراینده مثنوی « **جمشید و خورشید** » به شیوه داستانهای نظامی

عبید زاکانی

- شاعری خوش ذوق و آگاه شوخ طبع
- مشهور در نکته یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی
- به تصویر کشیدن تزویر و ریاکاری حاکمان در آثارش

• بیان ناهنجاری های اجتماعی در منظومه موش و گربه ← [به شیوه طنز و تمثیل]

رساله دلگشا

اخلاق الاشراف

صد پند

• دارای نثرهایی با طنزهای ماندگار

محمدالله مستوفی

• مورخ مشهور ایران • نویسنده کتاب تاریخ گزیده

موضوع کتاب: تاریخ پیامبران، خلفای چهارگانه، خلفای بنی عباس و تاریخ ایران
تا سال ۷۳۰ ه.ق

وضعیت اجتماعی و فرهنگ و ادب در قرن نهم (حکومت تیموریان)

پیامدها و ویژگی های منفی این دوره

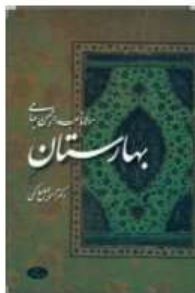
- نابودی بناهای فرهنگی، ادبی و اجتماعی کشور به وسیله تیمور گورکانی
- از میان رفتن مناطقی از کشور مانند فارس که پس از حمله مغول سالم یا نیمه سالم مانده بود، یا در زمان ایلخانان مغول (جانشینان چنگیز) مختصر تجدید حیات یافته بودند.
- ادامه ویرانگری تیموریان از نیمه دوم قرن هشتم تا اوایل قرن دهم در ایران

پیامدها و ویژگی های مثبت این دوره

- تأثیر پذیری بازماندگان تیمور از فرهنگ ایرانی و متمدن شدن آنها
- گسترش هنرهایی همچون مینیاتور، معماری و تذهیب در عهد آنان
- رواج تاریخ نویسی به همان اسلوب ساده
- رونق گرفتن ادبیات و نوشته شدن آثاری ارزشمند توسط جامی و دولتشاه سمرقندی
- بنیادی نبودن این رونق، سطحی بودن بیشتر کتابهای تحقیقی، ادبیات تقلیدی و بدون نوآوری

پس از مرگ تیمور

- ← شاهرخ قرار دادن شهر هرات به عنوان مرکز فرمانروایی خود
- ← علاقه به هنر و فرهنگ اسلامی ← حمایت از هنرمندان خوشنویس، نقاش و شاعر
- بایسنقر میرزا (پسر شاهرخ): هنرمند و هنردوست
- ← عرضه شدن آثاری ماندگار از هنر اسلامی در زمان او
- نگاشته شدن قرآن کریم و شاهنامه فردوسی به خط خوش و با تصاویری زیبا در زمان او

شاعران و نویسندگان معروف این دوره (قرن نهم)

جامی

- معروفترین شاعر قرن نهم
- نگارش کتاب **بهارستان** به سبک **گلستان**
- و کتاب **نفحات الانس** به شیوه تذکرة الاولیای عطار در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان
- سرودن مثنوی هایی به پیروی از نظامی همچون **تحفة الاحرار**

* ابیاتی از تحفة الاحرار

گفت به مجنون صنمی در دمشق کای شده مستغرق دریای عشق
عشق چه و مرتبه عشق چیست؟ عاشق و معشوق در این پرده کیست
عاشق یکرنگ حقیقت شناس گفت که ای محو امید و هراس
نیست بجز عشق در این پرده کس اول و آخر همه عشق است و بس

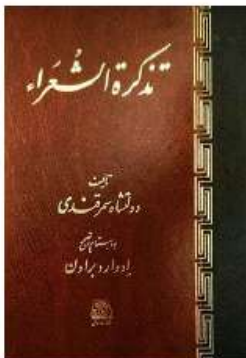
شاه نعمت الله ولی از شاعران قرن نهم

- دارای مقامی بلند در تصوف و طریقت
- سرسلسه صوفیان نعمت اللهی
- صاحب دیوان شعر با مضامین عرفانی

دولتشاه سمرقندی از نویسندگان قرن نهم

- به تشویق امیر علی شیر نوایی تذکره دولتشاه را نوشته است.
- موضوع کتاب: شرح حال بیش از صد تن از شاعران ایرانی از آغاز تا زمان مؤلف

درس چهارم علوم و فنون ۲: «سبک عراقی»

- ویژگی‌های سبک عراقی:

فکری	ادبی	زبانی
تاثیرپذیری شاعران از مسائل سیاسی اجتماعی	خارج شدن شعر از دربار	حفظ زبان قدیم (سبک خراسانی) و تا حدودی پذیرفتن مختصات جدید
معشوق کم‌کم متعالی و آسمانی و گاه با معبود یکی می‌شود	از رونق افتادن قصیده	جایگزین شدن "می" به جای "همی"
۴ مفاهیم این دوره پرهیز از زهد ریایی توجه به صفا و پالایش درون، برتری عشق بر عقل، بی‌اعتباری دنیا و اعتقاد به قضا و قدر	پرکاربرد شدن غزل و تثبیت جایگاه تخلص شاعران در انتهای آن	جایگزین شدن در به جای اندر
تصوف رواج بیشتری یافت	رواج پیدا کردن غزل عاشقانه عارفانه	کاربرد اندک واژه ایدر و...
اندیشه‌های بی‌اعتباری دنیا و اعتقاد به قضا و قدر رواج یافت	توجه بیشتر به علوم ادبی از جمله بیان و بدی	کم شدن کاربرد نشانه "مر" در کنار مفعول
		کم شدن لغات فارسی کهن استفاده از لغات عربی

- مقایسه سبک خراسانی و عراقی:

خراسانی	عراقی
ستایش خرد	ستایش عشق
شادی‌گرایی	غم‌گرایی
وصال	فراق
واقع‌گرایی یا توجه به دنیای بیرون	ذهن‌گرایی یا توجه به دنیای درون
رواج روحیه پهلوانی و حماسی	رواج روحیه عرفانی و اخلاقی
باور به اختیار و اراده	باور به قضا و قدر
زمینی بودن معشوق	آسمانی بودن معشوق
بازتاب اندک علوم در شعر	بازتاب بیشتر علوم در شعر

- ویژگی‌های نثر عراقی:

- ۱- ضعف نثر فنی در قرن هفت و نابودی آن در قرن هشتم و جایگزینی با نثر ساده با سیطرهٔ تیموریان بر ایران؛
- ۲- ساده نویسی کیله و دمنه توسط ملاحسین واعظ کاشفی به نام انوار سهیلی؛
- ۳- رواج تاریخ نویسی به اسلوب ساده (تاریخ نویسی از اوایل دوره ی مغول به دلیل علاقه مغول ها به ثبت وقایع مربوط به اجدادشان آغاز شد و در دوره تیموری نیز ادامه یافت)؛
- ۴- حاشیه نویسی هایی به زبان ساده بر تاریخ های قدیم انجام شد؛
- ۵- نثر ساده این دوره را نمی توان فصیح و بلیغ دانست؛
- ۶- ورود لغات قبایل مختلف ترک و مغول به زبان فارسی. سلطان بایقرا و امیرعلیشیر نوایی ترک گوئی و ترک نویسی را تشویق کردند و امیر علی شیر چند کتاب به ترکی نوشت؛
- ۷- به وجود آمدن سستی در ساختار دستوری جملات نثر.

ویژگی های ادبی:

۱- صنایع ادبی جای تعمق و تفکر را گرفت. ۲- کتاب های مصنوع و متکلف بیشتر به ظاهر سازی و تصنع پرداختند. ۳- آوردن استعاره های دور از ذهن و سجع های متوالی و بی روح.

ویژگی های فکری:

۱- ظهور انحطاط فکری ۲- کاهش صحت مطالب به علت کشتن یا متواری ساختن فضلا و نابودی کتابخانه ها. ۳- سستی تحقیق و تتبع به علت نبودن استادان بزرگ و از بین رفتن حوزه های علمی. ۴- از دست رفتن اصالت مدعیان عرفان و اقدامات ایشان ۵- درست کردن اصطلاحات پیچیده در عرفان و پیچیده جلوه دادن مفاهیم آن. ۶- کتب عرفانی معتبری نوشته نشد.

شخصیت ادبی	قرن	اثر	توضیحات
ملا حسین واعظ کاشانی	۹ و اول قرن ۱۰	انوار سهیلی	بازنویسی کردن کلیله و دمنه و آن را انوار سهیلی نامید
نظام الدین شامی	۸ و ۹	ظفرنامه شامی	قدیمی ترین تاریخ نوشته شده درباره تیمور
ظهر الدین بابر	آخر قرن ۹ و اول قرن ۱۰	بابرنامه	آثاری که به ترکی نوشته شده
امیرعلیشیرنویسی	۹	محاكمه اللغتين	به ترکی نوشته شده

"درس هفتم علوم و فنون ۲"

«تاریخ ادبیات فارسی در قرن ۱۰ و ۱۱»

دو جریان شعری رایج: ۱- شیوه بابافغانی منظور از این شیوه، شعر لطیف و فصیحی است که به طور به شیوه حافظ و سعدی در جریان بود و بابا - فغانی از نمایندگان آن است

۲- مکتب وقوع این شیوه، نتیجه چاره اندیشی شاعران برای تغییر سبک و رهایی از گرفتاری های تقلید.

- دلایل اصلی مهاجرت شاعران به هند:

- ۱- کم توجهی شاهان صفوی به شاعران.
- ۲- شاعرانوازی و ادیب گرای سلاطین هند.

- کانون ادبی مهم این دوره و قرن یازدهم:

۱- اصفهان ۲- خراسان ۳- آذربایجان و نواحی مرکزی آن.

تأثیرات پادشاهان صفوی بر ادبیات و فرهنگ:

۱- شعر و شاعری معماری و و انواع هنر مورد توجه قرار گرفت؛

۲- هنرهای سفالگری، شیشه‌سازی، نقاشی، تذهیب و خوشنویسی رشد کرد؛

۳- آثاری به زبان فارسی خلق شد؛

۴- هنرمندانی چون حسین بهزاد و رضا عباسی ظهور کرد.

ادبیات قرن یازدهم:

بی توجهی حکومت صفوی به شعر ستایش و درباری و عاشقانه‌های زمینی و در عوض توجه به مضامین پند و اندرز، توصیف بیان و امور طبیعی تبدیل موضوعات و تمثیلات کهن به مضامین تازه به زبان جدید.

- علت سفر شاعران مدیحه‌سرا به هند:

۱- بی توجهی شاهان صفوی به شعر ستایشی و مدحی.

۲- رواج بازار قصیده و متن در بازار هند.

معروف‌ترین شاعران قرن یازدهم:

۱- کریم کاشانی؛

۲- بیدل دهلوی؛

۳- صائب تبریزی.

- شخصیت‌های قرن ۱۰ و ۱۱

شاعران	قرن	آثار	توضیحات
بابافغانی شیرازی	۱۰	دیوان اشعار	۱- از شعرای تأثیرگذار این قرن در ایران ۲- ویژگی شعر او: داشتن دقت ظرافت و رقت معانی
وحشی بافقی	۱۰	دیوان اشعار	۱- سبک شعر او حد واسط سبک‌های عراقی و هندی است.

۲- واقع گرایی شیوه و شاخصه اصلی شعر اوست .			
۱- در سرودن شعر مذهبی معروف است ۲- ترکیب بند عاشورایی اش با مطلع «باز این چه شورش است که در خلق عالم است»	دیوان اشعار	۱۱	محتشم کاشانی
۱- در ابداع معانی و خیال های رنگین مشهور است و این ویژگی به غزل های او لطف زیادی بخشیده. ۲- به کار بردن مضمون های ابداعی فراوان به "خلاق المعانی ثانی" لقب گرفت. ۳- ضرب المثل ها و الفاظ محاوره ای به زبان غزل این دوره رونق داده و به افق خیال عامه نزدیک کرده، سخن او برجسته ساخته است.	دیوان اشعار	۱۱	کلیم کاشانی
۱- معروف ترین شاعر سبک هندی و پرکاربردترین شاعران فارسی زبان ۲- مشهور در غزل سرایی ۳- خداوندگار مضامین تازه شعری ۴- برخی از ابیاتش به صورت ضرب المثل شده	دیوان اشعار	۱۱	صائب تبریزی
او را به دلیل سرودن غزل های خیال انگیز و به کار بردن مضمون های بدیع و گاه دور از ذهن. ۲- دارای ویژگی های مضمون پیچیده و اشعارهای رنگین خیال انگیز و سرشار از ابهام و تخیل های رمز آمیز شاعرانه است	دیوان اشعار	۱۱	بیدل دهلوی

« سبک هندی »

درس دهم:

وضعیت نظم و نثر در دوره مورد نظر:

رواج سبک هندی ← از اول قرن ۱۱ تا اواسط ۱۲ هجری. به مدت ۱۵۰ سال.

- شعر از حوزه تصرف شاعران باسواد و آگاه به فنون ادب خارج شد و در دسترس همه و عامه مردم قرار گرفت و سبب استواری و سلامت شعر نشد و سلامت استواری پیشین خود دور شد.

ویژگی سبک شعر هندی:

زبانی:

۱- روی آوردن طبقات و عامه به ادبیات، باعث شد زبان کوچه بازاری به شعر راه یابد. ۲- دایره واژگان شعر گسترش یافت. ۳- پرهیز شاعران از جمله صائب از به کار بردن زبان قدیم در شعر. ۴- ورود لغات جدید. ۵- کم شد کار شدن لغات عربی. ۶- واقع گرایی زبان شعر. ۷- بی توجهی شاعران به زبان و بی دقتی آنها در به کار بردن جمله ها و ترکیب ها. ۸- ورود واژه های عامیانه شعر.

ادبی:

۱- استفاده کم از آرایه های ادبی به دلیل کم توجهی شاعران کوچه بازاری به آرایه های ادبی؛

۲- مسلط بودن به قالب شعری غزل که البته ابیاتشم محدودیت ندارد؛

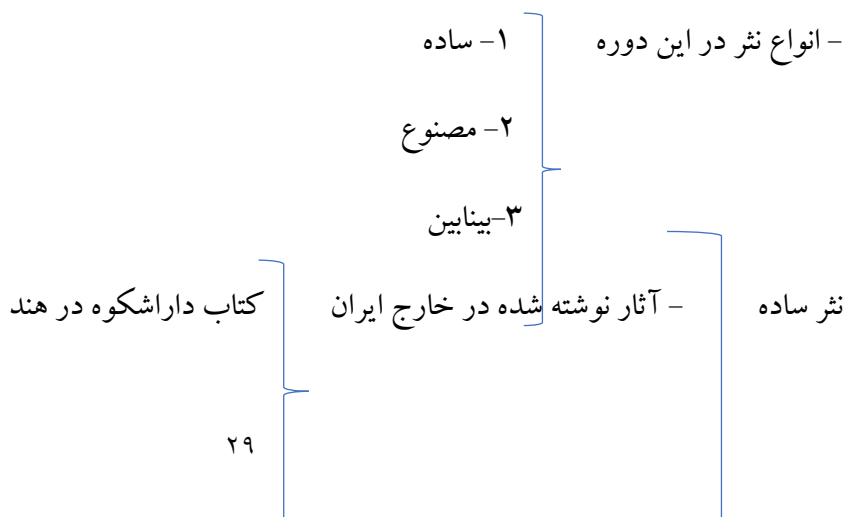
۳- استفاده از ردیف های طولانی و خوش آهنگ.

فکری:

۱- شعر این دوره معنی گراست (توجه شاعر به معنا)؛

۲- شعر بیشتر در تک بیت ها ظاهر می شود؛

۳- کار شاعران بازگو کردن مطالب فلسفی، عرفانی و غنایی گذشتگان با طرز بیان سبک هندی و مضمون یابی و ارائه خیال به معنی برجسته است.

شرفنامه بدلیسی در عثمانی

بدایع الوقایع در ماوراءالنهر

